

L'11 DE SETEMBRE DE 1714

Il·lustríssima Senyora alcaldessa, senyors regidors, amics i amigues:

Enguany en fa cent que va néixer i cinquanta que va morir Jaume Vicens Vives, intel·lectual i historiador importantíssim en la renovació de la historiografia catalana i en la superació d'un model historiogràfic d'arrel romàntica basat més en reis i reines que no pas en el pagès o en l'industrial.

I tanmateix, per explicar-nos determinats episodis sovint els necessitem a tots

Al pròleg de Notícia de Catalunya, Vicens Vives diu: "...he escrit una i altra volta que calia fer un esforç per conèixer-nos nosaltres mateixos abans de passar a projectes definits, a realitzacions concretes (...) Hem de saber qui hem estat i qui som si volem construir un edifici acceptable dins el gran marc de la societat occidental a la qual pertanyem per filiació directa des dels temps carolingis. (...) Cal penetrar a fons en el cor del nostre ésser col·lectiu. (...) L'eixamplament del camp de les nostres recerques ha de reunir al voltant de la tasca proposada tots els qui sentin el deure de l'hora present."

Penso que té raó. I crec que tots els que avui som aquí sentim el deure d'aquesta hora present, i també que l'11 de setembre és una bona ocasió per aquest "conèixer-nos nosaltres mateixos" que proposava Vicens.

L'11 de setembre de 1714 és un més dels episodis de la Guerra de Successió que, a escala europea, s'emmarca en la construcció dels nous estats moderns i en la superació dels vells esquemes feudals i medievals, en la construcció d'una nova lògica política i jurídica que conforma –i sembla mentida dir-ho avui– una incipient globalització econòmica. Volen més globalització que la d'un imperi on no es ponien mai el sol, com va ser el cas en temps de Felip II?

En tots els conflictes sòcio-polítics de l'època moderna, entre els segles XVI i XVIII, aproximadament –i abans i tot, és clar–, hi ha dos elements constants, un mínim comú denominador, a vegades desencadenant, d'altres conclusiu, però sempre presents, que, per abreujar i fer-ne una caricatura, si vostès volen un xic frívola però entenedora, podríem anomenar "la bragueta" i "la baioneta".

Però com que el tema és prou seriós i se n'ha ocupat gent més solvent que no qui els parla, deixarem de banda el Sant Genís comediant i escoltarem el Sant Genís notari, notari de la història, de manera que tot i que avui no cantaré ni ballaré, espero que el relat dels fets no els afeixugui. Comencem, tanmateix i malgrat tot, per "la bragueta".

Els orígens de la Guerra de Successió cal cercar-los quan el rei de Castella Carles II morí sense descendència el 1700, fet que provocà un greu problema successori. França va forçar el testament del rei a favor de Felip d'Anjou, de la casa de Borbó, nét del rei francès Lluís XIV. Per tal que Europa no caigués en una perillosa hegemonia borbònica es creà una gran aliança entre Àustria, Anglaterra, Portugal, Holanda i Savoia, països partidaris de l'Arxiduc Carles d'Àustria, fill de l'emperador austríac Leopold I, enfront de Castella i de França.

El conflicte entre els dos blocs durà més de 15 anys i tingué molts fronts oberts arreu d'Europa. Si bé inicialment Catalunya i la resta de la Corona d'Aragó havien jurat Felip V (1701), el 1705 hom era partidari de l'arxiduc Carles, qui prometé respectar les Constitucions i la integritat político-jurídica de la corona catalanoaragonesa. El desenllaç de la guerra, però, fou contrari als interessos aliats. Van ser derrotats a Madrid, perderen València a la batalla d'Almansa (abril de 1707), Saragossa (maig) i Girona (1710).

El desencadenant de la situació es produí el 1711, quan morí l'emperador austríac Leopold I, i el seu fill, l'arxiduc Carles, va ser proclamat emperador. Això suposà un reequilibri de forces continental, de manera que ara, ni Holanda ni Anglaterra volen un mateix monarca per Castella i Àustria. Així, mitjançant la Pau d'Utrecht (1713) reconegueren la sobirania de Felip V i abandonaren l'aliança, deixant en paper mullat el pacte de Gènova (1705) que preveia la participació catalana en el bàndol aliat a canvi de tropes, armes i de la garantia de no perdre les Constitucions, fos quin fos el resultat de la guerra.

El juliol de 1713 les forces del duc de Pòpuli van iniciar el setge de Barcelona. La Junta de Braços (reial, militar, eclesiàstic i popular) resolgué, no sense discussions, resistir el setge de més de 40.000 homes. Les forces de la ciutat només podien aplegar uns 4.000 homes de la Coronela (cos militar de ciutadans) i uns 2.000 de tropa regular.

Les baixes es multiplicaren ràpidament, no només pel foc sinó per les conseqüències del setge –fam i epidèmies– sobre la salut de la població. La matinada de l'11 de setembre de 1714, les forces ara comandades pel duc de Berwick iniciaren l'assalt final sobre una ciutat molt minvada de forces i exhausta després d'11 mesos de setge.

Es calcula que Barcelona, que aleshores no arribava als 40.000 habitants, en va perdre més de 7.000, molts d'ells enterrats al Fossar de les Moreres, al costat de Santa Maria del Mar; uns altres 6.000 catalans emprengueren el camí de l'exili i més de 3.000 foren empresonats. Per tal de controlar la població, l'exèrcit ocupant feu construir la Ciutadella militar, ara seu del Parlament, i enderrocar moltes cases del barri de La Ribera. La nova administració borbònica, a més de prohibir la llengua catalana, va implantar les lleis de Castella, de manera que quedaven abolides totes les institucions polítiques pròpies (Consell de Cent, Diputació del General, Junta de Braços, Coronela, consells comunals) i la legislació que les sustentava, a excepció del dret civil català. Ara el rei estava per sobre de la llei, ja no li calia pactar res. El decret de Nova Planta, del 16 de gener de 1716, va establir una organització territorial basada en *corregimientos*, a l'estil francès, suprimint les antigues vegueries medievals i convertint, en fi, els ajuntaments en ens oligàrquics amb càrrecs vitalicis, hereditaris i de compra-venda.

La relativa prosperitat econòmica del segle XVIII i la incipient industrialització del segle XIX van convertir Catalunya en el puntal econòmic d'un Estat que encara avui no ha sabut explicar i assumir culturalment i política la seva plurinacionalitat.

D'aquell episodi ens n'ha arribat el llegat d'un himne i la data d'una Diada que ben lluny de simbolitzar o enaltir una derrota signifiquen una voluntat de redreç i de superació permanents, perquè només d'aquesta manera és possible que les societats i els països avancin.

Ara bé, perquè Catalunya té *Els Segadors* com a himne nacional? I des de quan commemorem l'11 de setembre?

ELS SEGADORS

La lletra d'*Els Segadors* és la d'una cançó popular que data del segle XVII, quan es produí la guerra dels catalans comandats per Pau Claris, president de la Generalitat, contra el rei de Castella Felip IV i molt especialment contra el seu privat, el comte-duc d'Olivares.

La Guerra dels Segadors, o també Guerra de Separació, va ser un aixecament secessionista català (1640-52) contra la monarquia hispànica dels Àustria d'accentuat caràcter social i agrari enfront del règim senyorial català. La revolta s'insereix en el conjunt de revoltes pageses que tingueren lloc a Europa al segle XVII directament enfrontades amb el procés de cristallització de l'estat monàrquic absolutista i amb el règim senyorial sobre el qual es basava aquest estat. El conflicte esclatà a partir d'una crisi de relacions polítiques entre les institucions catalanes del Principat (generalitat i Consell de Cent) i la monarquia hispànica, a causa fonamentalment de les pretensions fiscals que aquesta esgrimia. La política imperial que els Àustria mantenien a Europa imposava enormes despeses a les finances de Felip IV de Castella i obligava a cercar nous recursos financers a la corona.

Les autoritats catalanes van girar la mirada cap a França. L'enllaç de la Generalitat amb la corona francesa va ser la petita noblesa pirinenca, L'ajuda militar francesa era oferta primer juntament amb el dret de constituir-se en república lliure sota la protecció de la corona francesa, la qual alimentava les negociacions amb el doble objectiu de convertir el Principat en el teatre de les seves operacions militars i amb l'afany de dominar el Rosselló, des de feia temps propòsit de les seves aspiracions de sobirania territorial.

Amb la caiguda de Barcelona (abril del 1652) es posava fi al conflicte general, si bé encara la guerra s'arrossegà set anys i les tropes franceses encara es passejaren pel Principat (ocupant Roses, envaint l'Empordà, assetjant Girona, o escometent el Vallès). Amb la fi de la guerra, el Principat de Catalunya conservà les seves institucions, però el conflicte se saldava amb l'annexió del Rosselló, el Conflent, el Vallespir i part de la Cerdanya a la corona francesa, annexió confirmada (1659) pel tractat dels Pirineus.

L'antiga lletra dels Segadors, doncs, fa referència a aquests esdeveniments, amb una lògica política i militar que es reproduiria, en part, al conflicte de la Guerra de Successió del segle XVIII i que ja hem comentat. La lletra forma el que en podríem dir un "memorial de greuges". Les ofenses que les tropes castellanes allotjades a Catalunya feien als catalans, les intrigues del comte-

duc, la revolta anomenada dels Segadors el dia de Corpus del 1640, i l'alçament del poble català enfront dels abusos dels ocupants.

Aquesta lletra és la que anomenem històrica i ja fou recollida i estudiada en el segle XIX per Manuel Milà i Fontanals, que en publicà la variant més difosa en el seu *Romancerillo catalán*, publicat el 1853, llibre fonamental per a la nostra renaixença literària, ja que ajudà a recuperar el valuós tresor del cançoner popular de Catalunya, que era a punt de perdre's.

Cap a l'any 1887, una colla d'amics catalanistes que procedien de les files de l'entitat La Jove Catalunya decidiren que per facilitar-ne la difusió, calia escollir i fixar alguna de les diferents variants melòdiques existents de la cançó d'*Els Segadors*, que com a poema ja era ben conegut en els ambients catalanistes.

Fou el músic Francesc Alió qui en va fer la primera harmonització, basant-se en la melodia d'una altra cançó popular catalana –també anomenada *Cançó dels segadors*–, la lletra de la qual era d'una cançó de taverna.

La música era sensiblement igual a la que cantem avui, però calia afegir-hi una tonada més vibrant al final de cada estrofa. Fou l'escriptor Ernest Moliné i Brasés qui va aconsellar el "*Bon cop de falç!*" que Alió harmonitzà lliurement. Des d'aleshores, la cançó d'*Els Segadors* –encara amb lletra tradicional– s'imposà com a cant de les manifestacions del catalanisme.

L'any 1899, la Unió Catalanista convocà un concurs per a dotar l'himne català d'una lletra més curta (la tradicional té més de seixanta versos), que s'adaptés a les reivindicacions modernes de Catalunya. Se celebrà el concurs i en fou guanyador el poeta Emili Guanyavents.

Cal recordar que *Els Segadors*, com totes les manifestacions de la nostra personalitat col·lectiva, ha estat prohibit en ocasions ben diverses. La dictadura de Primo de Rivera prohibí l'himne, i aquest fou substituït popularment per altres cants, com *La Santa Espina* (una sardana cantada amb lletra d'Àngel Guimerà i música d'Enric Morera) o per *La Balanguera*, amb lletra de Joan Alcover i música d'Amadeu Vives. També *L'emigrant* –amb lletra de Verdaguer i música d'Amadeu Vives– substituï sovint, en actes públics, *Els Segadors*.

Però ha estat durant els quaranta anys de persecució de la llengua i de la cultura catalanes que el nostre poble se les va enginyar per tal de trobar un diguem-ne "recanvi", el més acceptat dels quals ha estat, indiscutiblement, *El cant de la Senyera*, amb lletra de Joan Maragall i música de Lluís Millet.

Després de la seva prohibició el 1939, *Els Segadors* només foren interpretats a Catalunya, públicament, de manera clandestina. La primera vegada que ho foren col·lectivament, va ser a Montserrat, el dia de l'enterrament de l'abat Aureli M. Escarré, el 1968.

El dia 11 de setembre de 1970, al vespre, també els barcelonins pogueren escoltar l'himne català per uns altaveus que els joves del Front Nacional havien

connectat a un magnetòfon amagat en un pis, davant l'Arc de Triomf de Barcelona.

I ja per fi, en acabar la Diada Nacional del 1976, a la plaça de Sant Boi, desenes de milers de catalans arribats d'arreu de Catalunya entonaren les notes vibrants del nostre himne, dirigits per la mà mestre i emocionada de l'Oriol Martorell.

L'arrelament popular de l'himne ha estat tan fort, que fins el 25 de febrer de 1993 el Parlament de Catalunya no va declarar per llei que *Els Segadors* era l'himne oficial de Catalunya. L'article 8.1 de l'Estatut d'Autonomia de 2006 declara: "*Catalunya, definida com a nacionalitat en l'article 1, té com a símbols nacionals la bandera, la festa i l'himne*". L'article 8.4 estableix: "*L'himne de Catalunya és «Els segadors»*".

DES DE QUAN ES CELEBRA L'11 DE SETEMBRE?

Tot i que almenys des mitjan de la dècada del 1880 l'11 de setembre s'havia convertit en una data especial del calendari catalanista, no va ser fins uns anys més tard que l'estàtua de Rafael de Casanova presidí els actes de la Diada.

L'estàtua de Rafael de Casanova, conseller en Cap l'11 de setembre de 1714, i obra de Rossend Nobas, va ser mostrada públicament per primer cop el 20 de maig de 1888, data de la inauguració de la primera Exposició Universal.

Els primers actes populars de l'11 de Setembre davant l'estàtua de Casanova no es van produir fins al 1894, encara que des d'uns anys abans el monument ja havia assolit la condició d'icona per a l'incipient catalanisme polític. Grups de ciutadans començaren a dipositar, com a tribut a la seva memòria, rams de flors i branques de llorer o de roure al peu del monument.

Però la primera celebració multitudinària de l'Onze de Setembre va tenir lloc davant l'estàtua de Rafael de Casanova el dimecres 11 de setembre de 1901. Uns mesos abans, el triomf a Barcelona de la candidatura dita dels Quatre Presidents a les eleccions legislatives –Bartomeu Robert, Albert Rusiñol, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres, tan vinculat a l'Ametlla. (Recordem que Torres era propietari de la finca de can Camp, president de la Lliga Industrial de Catalunya i que actuà de mecenes per tal que l'Ametlla instal·lés el telèfon i l'electricitat i construís les noves escoles a més de l'Ajuntament–. Doncs bé, el posterior triomf de regionalistes i republicans a les municipals del 10 de novembre del mateix 1901, havien obert un nou cicle que propicià el lent desmantellament de l'aparell caciquista i la renovació de la vida política i social catalana. Era la primera victòria del catalanisme polític, que eclosionaria uns pocs anys més tard amb força amb la Solidaritat Catalana.

La concentració d'aquell 1901 va acabar amb la detenció d'una vintena de persones de l'Agrupació Catalanista La Reixa, amb Josep Maria Folch i Torres al capdavant. El moviment de protesta que això va generar va donar encara més popularitat no només a la Diada sinó també a un monument que

encarnava una de les icones de la lluita històrica de Catalunya per les seves llibertats.

Amb motiu del bicentenari del 1714 l'ajuntament barceloní va promoure el trasllat del monument a Casanova a l'indret on va caure ferit portant la bandera de Santa Eulàlia, aproximadament a la confluència dels actuals carrers Alí Bei amb Ronda de Sant Pere. Fins aleshores havia estat al Saló de Sant Joan, al costat de l'Arc de Triomf. En la Diada del 1914, hi participaren autoritats com Josep Puig i Cadafalch, representant la Diputació i la Mancomunitat, creada uns mesos abans, i Àngel Guimerà, entre d'altres personalitats.

L'esclat de la primera guerra mundial i l'efecte alliberador sobre un bon nombre de nacionalitats històriques europees, que albiraven un nou escenari nacional va estar present en els discursos dels representants polítics en les diades dels anys posteriors i fins el 1923.

Entre el 1914 i el 1923 es va produir una notable radicalització de les postures catalanistes nacionalistes. Catalunya estava experimentant les transformacions que l'havien de configurar com una moderna societat de masses, amb totes les conseqüències que això comportava en el camp de les relacions socials. El pistolerisme, el sindical i el patronal, s'apoderà dels carrers de la ciutat.

Durant els anys 30, abans de la guerra, les successives Diades Nacionals, amb una afluença massiva de població, van estar fortament marcades per l'adveniment i la inestabilitat política de la II República espanyola. Així, la Diada del 1931 es va celebrar en un clima d'esperança per la pròxima aprovació a les Corts del projecte d'Estatut elaborat per una comissió electa a Núria i aprovat a Catalunya en plebiscit pel 99% dels votants i per un 78% del cens.

Les veus en contra de l'Estatut foren molt virulentes, amb crides a boicotejar productes i comerciants catalans. Això va fer que durant el 1932 hi haguessin a Catalunya moltes mobilitzacions unitàries a favor de l'Estatut, que aglutinaven des de la novella Unió Democràtica fins a Esquerra Republicana de Catalunya, el Partit Catalanista Republicà (Acció Catalana), la Unió Socialista de Catalunya o la Dreta Liberal Republicana, a més d'un centenar llarg d'entitats culturals, esportives i econòmiques del país.

Va ser així que la Diada de 1932, tot i la retallada que patí l'Estatut, finalment aprovat per les Corts espanyoles el 9 de setembre, va ser de les més alegres dels anys 30. Era un estatut per als catalans, però no era l'estatut dels catalans. La comissió organitzadora de la Diada va rebre milers de corones. Antoni Rovira i Virgili va escriure a les pàgines del dirari *La Publicitat*, òrgan d'Acció Catalana: "La commemoració de l'11 de Setembre ha deixat de ser un gemec de dolor. Ha deixat de ser també un sospir de desig. És enguany un crit de victòria. Una victòria civil, incruenta. Comença a triomfar la voluntat catalana. I la voluntat d'un poble conscient és més forta que les espases enemigues i més forta que les lleis d'opressió, d'assimilació i de limitació."

Amb l'esclat de la Guerra Civil, la commemoració de l'11 de setembre va prendre un caire militaritzant. No es van admetre corones ni flors, però sí

donatius per als combatents. Al final de la jornada de l'11 de setembre de 1936, un altaveu informava que s'havien recollit 45.000 pessetes. Al final de l'acte, per primera vegada, la banda municipal interpretà, després de *Els Segadors*, l'Himne de Riego i la Internacional.

La Diada del 1939 va ser, per motius evidents, la Diada més trista. La col·locació de senyeres en espais molt visibles de la ciutat, els fulls volants i les pintades acompanyaren aquella data en anys posteriors.

Un llarg silenci envoltà la data del 1714 durant els anys cinquanta i seixanta, mentre la dictadura franquista aconseguia el suport dels Estats Units i el reconeixement internacional i el país rebia una de les onades immigratòries més grans de la seva història.

És precisament a mitjan dels anys seixanta que un comitè de persones integrat per Josep Benet, Jordi Carbonell, Joan Reventós i Heribert Barrera, entre d'altres, intenten, per primera vegada sota el franquisme, preparar una acció popular i unitària al voltant de l'antic emplaçament de l'estàtua a Casanovas. Es van produir detencions i càrregues policials i l'any següent el règim va endurir les mesures.

L'Assemblea de Catalunya, creada el 1971, va capitalitzar bona part de l'antifranquisme d'aquells anys. Amb la mort del dictador, les forces antifranquistes sortiren de la clandestinitat. L'11 de setembre de 1976 va estar marcat per la prohibició del governador civil a permetre que la concentració es fes Barcelona, però no en un altre lloc, amb la qual cosa s'esperava treure-li ressonància. Josep Benet tingué la pensada de fer-la a Sant Boi de Llobregat, on va ser enterrat Rafael de Casanova. Hi van assistir més de 100.000 persones i l'efecte propagandístic va ser extraordinari. S'hi va llegir un missatge de Josep Tarradellas des de l'exili.

Però la manifestació més gran que es recorda d'un Onze de Setembre va tenir lloc l'any següent, després de les primeres eleccions democràtiques del 1977, per la qual cosa l'11 de setembre tenia un significat polític molt especial. El mes de maig de 1977 el monument a Rafael de Casanova va ser restituit a la Ronda de Sant Pere. En la Diada d'aquell any no devia creure's el que veia.

A tres quarts de cinc de la tarda es formà al Passeig de Gràcia una de les manifestacions més grans de la història de Catalunya. La manifestació ha passat a la història com "la del milió". Les fotografies aèries fan plausible aquesta xifra. En qualsevol cas, la proporció és molt important. Es pot dir que un de cada sis habitants de Catalunya anà a la manifestació.

El passat 10 de juliol hi va tornar a haver una gran manifestació històrica en el mateix espai. El passeig de Gràcia col·lapsat fins a la plaça Tetuan. Les imatges aèries també parlaven per si soles. El motiu de la marxa també era polític, però passats 33 anys les consignes que es cridaven van ser diferents.

M'he referit, a l'inici, a Jaume Vicens Vives. Permetin-me que el torni a citar com a colofó d'aquest parlament i com a conclusió del que per a ell va representar el conflicte del 1714 i de la guerra de Successió:

“La finalitat del moviment fou ara ben distinta de la que féu trontollar el país el 1640. Fins a mitjan segle XVII es pot dir que Catalunya havia defugit qualsevol tasca col·lectiva al costat dels altres pobles de la Monarquia. La revolució dels Segadors fou un reactiu. Acabada la guerra, s'observen a Catalunya els símptomes d'un recobriment biològic: en el comerç i la pagesia, en el treball i la indústria, pampalluguegen els primers esclats d'una vida nova. Són els primers batecs –a penes audibles– de la Catalunya actual. Malgrat llur insignificança, obliguen els catalans a examinar-se. Si bé es troben satisfets amb les lleis que han servat de llurs avantpassats, perquè és una herència que no poden traïr i una garantia contra les extralimitacions de l'autoritat reial, els engavanyen les limitacions que experimenten pel mateix fet de llur situació exterior a la Monarquia. Voldrien comerciar amb Amèrica, però Amèrica és un feu de Sevilla. Caldria restablir la decaiguda reialesa de Carles II; però topen amb el desgavell burocràtic i el desconcert palatí. Les esperances dipositades en la persona de Joan d'Àustria es marceixen tot just florides. L'entusiasme hispànic d'aquella generació catalana quedà decebut davant la inconsistència de la Monarquia, incapaç de recollir els seus anhels, incapaç de donar-los una seguretat mínima. L'Estat no sirgava; caldria refer l'Estat.”

I així estem, encara, al cap de 300 anys. Notin que d'aquells dos elements constants que citava al principi, encara en perdura un, “la bragueta”. L'altre, “la baioneta”, sortosament l'hem canviat per “la papereta”. Que cadascú, de tot plegat, en tregui les seves conclusions i en faci l'ús que cregui convenient. Moltes gràcies per la seva paciència i atenció i molt bona Diada.

Albert Benzekry i Arimon
L'Ametlla del Vallès, 11 de setembre de 2010

Una mica de bibliografia

- Albareda Joaquim, *La guerra de Successió i l'onze de setembre*, Ed. Empúries, 2000
- Anguera, Pere; *L'onze de setembre. Història de la Diada (1886-1938)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008
- Anguera, Pere; *Els Segadors. Com es crea un himne*, Ed. Rafael Dalmau, 2010
- DD.AA.; *Catalunya durant la Guerra de Successió*, Ara Llibres, 3 vols., 2006
- Vicens Vives, Jaume; *Notícia de Catalunya*, Ed. Proa, 1999
- Torràs Ribé, Josep Maria; *Felip V contra Catalunya*, Ed. Rafael Dalmau, 2005